OUD LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 6, nummer 4
december 2018

Diesviering

Overzicht van de Diesviering in de Hooglandse Kerk tijdens de opening door voorzitter Rens Heruer (foto: Niek Bavelaar).

Jef Schaeps tijdens zijn diesrede over het Prentenkabinet (foto: Bram van Leeuwen).

Agenda

9 december 2018	Lodewijk Kallenberg, 'De Van Goghs op Groenesteeg' lezing met wandeling
12 december 2018	Jan van Houtlezing 'Jan van Hout als dichter en schrijver' door Tanneke Schoonheim
13 februari 2019	Duolezing over kleurenonderzoek door Ruth Jongsma en Suzanne Fischer

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 1 27-11-18 09:31

In dit nummer

HVOL zoekt nieuw bestuurslid	2
Tijd, *Rens Heruer*	3
Terugblik 116de diesviering, *Adriaan Brandenburg, Rens Heruer en Rudi van Maanen*	4
Excursies voor 2019 in voorbereiding	9
Ariadne Schmidt te gast bij Leidse Salon, *Piet de Baar*	10
Lezing kleurenonderzoek, *Emil Broesterhuizen*	12
Monumentenschildjes in vele vormen, *Gerard Kramer*	13
Restauratie van het Annahofje in Leiden, *Rob Onel*	16
Monumentale kunst opnieuw bedreigd?, *Jos Hooghuis*	19
Van werkstad tot pretstad, *Boudewijn Veldman*	22
Historische bedrijfsvaartuigen en havens in Leiden, *Bob Vink*	25
Pareltjes in de herinneringen van 'gewone' Leidenaars (3), *Cees Meijer*	27
Aangestipt, *Bram van Leeuwen*	29
Boekbesprekingen, *Bram van Leeuwen en Wim Bleijie*	30
Memoria in Leiden in de late Middeleeuwen	34
Bedrijfsleden	35
Tweede minibieb voor HVOL	36
Colofon	36

Oproep

HVOL zoekt nieuw bestuurslid

In maart 2019 ontstaat een vacature als lid van het bestuur van de HVOL omdat Wim Bleijie zich niet herkiesbaar zal stellen voor een tweede termijn. Het bestuur roept belangstellenden op te reageren op deze vacature. Daarbij worden de volgende profielaspecten als gewenst beschouwd:

- bereidheid tot het bekleden van een bestuursfunctie in algemene zin met een 'zorgtaak' voor een of meer portefeuilles
- affiniteit met Leiden en Leids erfgoed in het algemeen en de HVOL in het bijzonder
- flexibele geest en jong van hart, waarbij teamwerk en -spirit vanzelfsprekend zijn
- enige bestuurlijke ervaring in een vrijwilligersorganisatie wordt als een pre gezien

Kandidaten die belangstelling hebben, kunnen zich per e-mail aanmelden bij het HVOL-secretariaat (brandenburgacs@cs.com of secretaris@oudleiden.nl) met een motivatie en relevante gegevens, zoals een cv. Aanmelding is mogelijk tot 10 januari 2019. Na een selectieprocedure zal het bestuur een kandidaat voordragen aan de algemene ledenvergadering van maart 2019. Conform het huishoudelijk reglement van de HVOL kunnen tegenkandidaten zich (gesteund door ten minste tien leden gezamenlijk) melden tot vier dagen voor genoemde vergadering.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 2 27-11-18 09:31

Tijd

Eerder schreef ik over het Leidse waterjaar 2018. Ter afronding meld ik u dat het symposium van het Waterambacht een groot succes was. Belangrijk onderwerp van discussie was de bepleite ontdemping van de Mare, naar aanleiding van een verkennend onderzoek. De aanwezigen voelden unaniem voor een volledig herstel van deze waterloop, maar geconstateerd werd ook dat de kans op verwezenlijking vooral afhangt van andere - nog niet bestaande - voornemens in de bestaande infrastructuur in te grijpen.

Daarnaast kunnen we terugkijken op een geslaagde diesviering die onder andere glans kreeg door de verschijning van de 110de editie van het Leids Jaarboekje. Voorwaar een respectabele serie, zowel vanwege de leeftijd als vanwege de uitstekende kwaliteit en verzorging die door de commissieleden in en uit al die 110 jaren werden geleverd.

Dit jaar is het 400 jaar geleden dat Pieter de la Court werd geboren. Onlangs werd in samenwerking met de universiteit en de gemeente, uitvoerig aandacht besteed aan het belang en de rol van deze belangrijke Leidenaar. Hij was in zijn tijd een opiniemaker die met name bekend was door zijn staatkundige inzichten. Ook in onze tijd worden zijn denkbeelden nog altijd als invloedrijk beschouwd.
En nu we het toch over belangrijke Leidenaars hebben, kan ik u ook vertellen over de voornemens om het Rembrandtjaar 2019 op te tuigen. Wij gaan in dat jaar veel merken van de 'jonge Rembrandt', het terecht voor Leiden gekozen thema, waarmee nu duidelijk de concurrentie met Amsterdam niet aan de orde is. Leiden als geboortestad, waar hij letterlijk en figuurlijk het licht zag en zijn eerste streken zette op het doek, richt zich specifiek op het Leidse aspect van deze zoon van de stad.

Ofschoon niet gekoppeld aan de herdenking van de sterfdag van Rembrandt op 4 oktober 1669, zal op die datum in 2019 wél de nieuwe Lakenhal geopend zijn. Met die opening komt een eind aan het voornemen en de wens tot uitbreiding en verbouwing van het stedelijk museum, waarover reeds voor de oorlog overleg werd gevoerd. Over doorlooptijd gesproken …

Begin 2019 wordt ook herdacht (vieren is geen passend woord) dat het 90 jaar geleden is dat de grote Stadhuisbrand plaatsvond. De levende herinnering aan die ingrijpende gebeurtenis (in Leiden hebben we er het begrip 'ijspaleis' aan overgehouden) staat steeds minder mensen bij. Dus is het goed om de herinneringen op tijd met de volgende generaties te delen.
De HVOL speelt naar vermogen in op al die gebeurtenissen, vieringen en herdenkingen. Soms wordt daaraan al ver tevoren gewerkt: in 2020 wordt het Pilgrimjaar gevierd en daaraan dragen ook wij bij.

Tot slot: over enkele weken stappen wij in dat verse jaar 2019. Ik wens u mooie feestdagen en een zeer voorspoedig nieuw jaar toe.

Rens Heruer

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 3 27-11-18 09:31

Diesviering weer druk bezocht

Bij de Diesviering van de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) - op zaterdag 3 november in de Hooglandse Kerk - gaven weer vele honderden leden acte de présence. Na het zingen van het Leids Volkslied en een toespraak door voorzitter Rens Heruer, hield Jef Schaeps, conservator prenten en tekeningen bij de universiteitsbibliotheek, de Dieslezing met als titel 'Het Leids prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd'. Aan de hand van een powerpointpresentatie sprak Schaeps over de geschiedenis van de instelling en gaf hij een boeiend inkijkje in de collectie van het Prentenkabinet.

Burgemeester Henri Lenferink en Rudi van Maanen met het 110de jaarboekje (foto: Niek Bavelaar).

Vervolgens werden Rudi van Maanen en zijn redactie in het zonnetje gezet vanwege het verschijnen van het 110de Leids Jaarboekje. Van Maanen, voorzitter van de Commissie voor de redactie van het Leids Jaarboekje, bood burgemeester Henri Lenferink het eerste exemplaar aan. Tevens ontving de burgervader een overdruk van zijn lezing die hij vorig jaar hield bij het 115-jarig bestaan van de HVOL. Naast tal van bijzondere (geschiedkundige) verhalen, staat ook de lezing van Lenferink in het Leids Jaarboekje 2018 afgedrukt. Na de presentatie van het Jaarboekje was het Kees van der Laken van de Commissie Beeldbank die de burgemeester het eerste exemplaar van de Historische Kalender 2019 ('Leiden toen en nu') aanbood. Ook het verschijnen van de Historische Kalender kent inmiddels een lange traditie. Na afloop van het officiële gedeelte volgde gewoontegetrouw een informele receptie. Tevens kon het Jaarboekje worden opgehaald. In de kerk was een bescheiden markt met kraampjes van diverse HVOL-commissies, -werkgroepen en enkele bedrijfsleden.

Burgemeester Henri Lenferink met Kees van der Laken van de Commissie Beeldbank na de overhandiging van de Historische Kalender 2019 (foto: Niek Bavelaar).

Uitreiking van de Jaarboekjes aan de leden van de vereniging (foto: Bram van Leeuwen).

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 4 27-11-18 09:31

Openingstoespraak voorzitter Rens Heruer

Ik open met trots en met genoegen de 116de dies van de Historische Vereniging Oud Leiden in deze Hooglandse Kerk. Ik heet u allen welkom, leden van HVOL en speciaal de ereleden en leden van verdienste. Welkom Burgemeester, Lenferink Jef Schaeps, die de diesrede uitspreekt, en vooral ook bestuurs-, commissie- en werkgroepleden. Bij wijze van voorafje keek u zojuist in het voorprogramma naar een diavoorstelling van foto's. Het zijn de foto's die uit meer dan 200 inzendingen werden gekozen om mee te dingen naar de prijs van de wedstrijd De schoonheid van het Leidse water.

Voorzitter Rens Heruer opent de 116de Diesviering in de Hooglandse Kerk (foto: Niek Bavelaar).

Die wedstrijd is een onderdeel van een breder initiatief vanuit HVOL en voluit meegedragen door het Waterambacht en de gemeente Leiden om in dit Waterjaar 2018 aandacht te vragen voor de kwaliteit en het behoud van de Leidse grachten, singels, sloten en watergangen, van het water en alles wat daar op en aan en in ligt. Inmiddels is de fotowedstrijd afgesloten met de uitreiking van de prijzen tijdens een succesvol watersymposium in de Marekerk o.l.v. het Waterambacht. U kunt erover gehoord hebben i.v.m. de roep om de Mare te ontdempen. Dit Waterjaar en de Marevraag leiden mij tot de volgende overweging.
Als ons grondgebied ooit loskwam uit de greep van het water, dan ligt daar het begin.

In den beginne was er water
Door de eigen werking van de natuur, door 's mensen hand of misschien wel door een corrigerende ingreep van bovenaf verdween het water: het verdampte, trok zich terug, werd ingedamd of liet zich anderszins op afstand houden.

En het water werd land
Land is wat handiger dan water. Je kunt er bijvoorbeeld op lopen, terwijl dat bij water slechts aan een enkeling vergund is. Mensen betraden het land en kropen bij elkaar en maakten een commune.

En land werd Leiden
Er kwamen steeds meer Leidenaars door welvaart of juist door armoe. De stad groeide en werd in stukken gehakt. Water kwam terug als grens, als bron en als eindpunt van de voedselketen.

En het water kwam in Leiden
Toen het water gevaarlijk bleek door als bron tegelijk ook het einde van mensen te zijn, verdween het grotendeels opnieuw. Dempen en dichten ter wille van gezondheid. En om de ruimte.

En het water week uit de stad
Maar er was water dat wel overleefde en bleef voortklotsen, terwijl de stad groeide. En de stad had weliswaar veel bewaard, maar niet alle water. En op sommige plaatsen kwam het water zelfs terug. Gewenst. Voor het stadsgezicht. Of voor de sloep.
En het water kwam weerom:
En de Mare werd ontdempt!!!!

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 5 27-11-18 09:32

Overzichten van de drukte in de hal van de Kerk (foto's: Niek Bavelaar).

Vorig jaar sprak ik naar aanleiding van het lustrum met u over onze leeftijd en over de betekenis van HVOL als springlevende vereniging: een soort oudere jongere die de wijsheid van een hoge leeftijd wil koppelen aan de lenigheid van de jeugd. Immers een vereniging als de onze heeft door zijn lange staat van dienst overzicht over een periode waarin een deel van de Leidse geschiedenis gestalte kreeg, tot stand kwam. En in die periode zijn door Oud Leiden de vele voorafgaande eeuwen Leidse geschiedenis uitvoerig bestudeerd.

Dat betekent dat nu in HVOL kennis, inzicht en ervaring zijn verzameld en vastgelegd die niet alleen afhankelijk zijn van de korte termijn en nieuwe gebeurtenissen, maar dat zij ook een bedding krijgen in de opgeslagen wijsheid vanuit de lange termijn. Daardoor kan nuance en kleur, maar ook kleurverschil en dus diversiteit aangebracht worden in nieuwe ideeën over en plannen voor de stad waarbij door HVOL voetnoten geplaatst kunnen worden bij de mode of de waan van de dag. In die rol en met dat langetermijnaspect is HVOL een belangrijke speler op het toneel van de Leidse toekomst.
Niet omdat er niets zou mogen veranderen in Leiden en alles zou moeten blijven bij het oude. Neen, ja zelfs integendeel, HVOL kan bijdragen aan verantwoorde besluitvorming over en in de stad als die besluitvorming raakt aan erfgoed, monumenten en historie. Zo bezien kan de liefde voor en studie van de Leidse geschiedenis bijdragen aan de toekomst van Leiden, zelfs als dat in voorkomend geval toch leidt tot pijn in het Leidse historiehart.
Die genuanceerde benadering herkent u in standpunten van HVOL:

- wij zijn meer dan bedroefd om de externe ingrepen bij de Morspoort, maar hebben geen bezwaar tegen nuttig gebruik van de binnenruimte als bruidssuite;
- wij hebben geen probleem met terrassen, maar wel met onverantwoorde uitbreiding ervan op kwetsbare plaatsen;
- wij hebben begrip voor de noodzaak van woningbouw, maar niet voor zodanig hoge bouw, dat het karakter van de binnenstad aangetast wordt;
- wij steunen de vermarkting van de historische stad en de ontwikkeling van het toerisme, maar mét de kanttekening dat Leiden niet zit te wachten op Venetiaanse of Amsterdamse toestanden.

Het bestuur van uw Historische Vereniging Oud Leiden neemt zich voor om ook na deze dies deze lijn te volgen om ons doel te dienen: de studie van de geschiedenis van Leiden in brede zin en het

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 6 27-11-18 09:32

stimuleren daarvan. Maar ook de bevordering van de aandacht voor het Leiden van nu en van de toekomst door op te treden als positief-kritisch volger van en meedenker over initiatieven en besluiten die het erfgoed van Leiden raken en dus gevraagd en ongevraagd de stem van HVOL te laten horen.
HVOL kan haar optreden op het Leidse toneel alleen waarmaken door de steun van de vele, vele honderden leden. Hoe groter wij zijn, hoe luider wij mogen praten, denk ik, en daarom roep ik u wéér op om leden te werven voor uw eigen vereniging: uw kind, buurvrouw, baas, dominee, collega, broer, groenteman of geheime vriendin: zij zijn allemaal goed voor het lidmaatschap, mits verknocht aan onze stad.

Het lidmaatschap is een mooi cadeau en… heeft u geen geheime vriendin, maar wel een inwonende niet-geheime partner dan is er voor uw getrouwe het duolidmaatschap. Opgeven kunt u na afloop. Uw lidmaatschap (waar krijg je nog zo veel moois voor 20 euro) is dus van belang voor onze draagkracht. Dat geldt ook voor de steun van de nog immer groeiende groep bedrijfsleden die voor ons om ideële maar ook om economische reden van belang zijn. Maar wij zouden niets voorstellen als wij niet konden rekenen op de tomeloze inzet van de tientallen vooruitgeschoven posten: de leden van commissies en werkgroepen die elk op eigen plaats en met eigen taak samen met de bestuursleden - allemaal vrijwilligers - een jaar lang vol aan de bak gaan om HVOL te laten groeien en bloeien.
Ik dank dus iedereen die bijdraagt aan het welvaren van HVOL, zowel de intern betrokkenen als de externe partners waarvan ik nu graag noem Erfgoed Leiden en Omstreken, de Gemeente, het Erfgoedcafé, de Hooglandse Kerk, de Stichting Historisch Leiden, de Universiteit, het Leidsch Dagblad, het Waterambacht en onze leveranciers.

Grote belangstelling voor het boekenaanbod in de kraam van HVOL (foto: Bram van Leeuwen).

Deze bijdrage afsluitend wil ik u graag op voorhand een mooi verenigingsjaar wensen, waarin onze activiteiten natuurlijk een plaats krijgen, maar ook andere spannende zaken langskomen: een dagje Tata-toernooi in Leiden, de herdenking (viering is misschien geen goed woord) van de stadhuisbrand in 1929; de opening van de nieuwe Lakenhal (wat je er ook van mag van mag vinden een mijlpaal in de Leidse geschiedenis); een boek over de Jonge Rembrandt met bijbehorende tentoonstelling én een boek over de geschiedenis van de Lakenhal.
En dan noem ik niet het weekend van de Leidse geschiedenis van 31 oktober tot en met onze dies op 2 november 2019.

Ik sluit in dit Waterjaar af met de woorden van de Leidse dichter Anton Korteweg:

HIER NIET
Ik wil waar blinden zienden worden wonen.
Meer niet. Maar daarvoor moet je hier niet zijn.
Ach, ergens anders is 't, zegt men, niet beter.
En Leiden heeft nog Rapenburg, Vliet, Nieuwe Rijn.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 7 27-11-18 09:32

Leids Jaarboekje 2018: 110de jaargang

Vast onderdeel van de diesviering is de presentatie van het Leids Jaarboekje. De 110de jaargang, is een dik exemplaar geworden, door het opnemen van een paar artikelen die aanhaken bij een actueel jubileum. Voor het eerst is het in zijn geheel full color gedrukt. Over de inhoud zegt de voorzitter van de redactie Rudi van Maanen het volgende: 'Zoals sinds mensenheugenis, zijn de drie kronieken weer paraat, met ruim veertig bladzijden interessante informatie. Daaraan voorafgaande zijn er in meer dan 200 pagina's negen bijdragen, die intrigerende vraagstukken behandelen, in tijd variërend van de 9de tot de 20ste eeuw.

Secretaris Adriaan Brandenburg reikt bloemen uit aan redactievoorzitter Rudi van Maanen (Foto: Niek Bavelaar).

- Gewoontegetrouw wordt geopend met de diesrede van 2017, toen uitgesproken door de burgemeester Henri Lenferink. Hij behandelt het identiteitsvraagstuk, onder de titel 'Leidse identiteiten' in het meervoud.
- Menno Dijkstra verdiept zich in het raadsel van de drie Leithons, zonder overigens een oplossing te claimen.
- Marlisa den Hartog vraagt zich af hoe het zat met de juridische 'zoenen' in de middeleeuwen.
- Op grond van materiaal uit het archief van Daniel van der Meulen komt Daan Stremmelaar tot de conclusie dat ook toen reeds kinderen als kind werden behandeld in hun proces op weg naar volwassenheid.
- Naar aanleiding van de expositie in Nederland van twee Rembrandts uit de National Gallery of Art te Washington zet Johan Zwakenberg zich aan de identificatie van de geportretteerden.
- Henriëtte Luiten-Van der Meijden bekijkt hoe heftig de kerkelijke tucht in de 18de eeuw nog was ten opzichte van de 17de.
- In het kader van 2018 als herdenkingsjaar van de geboorte van Herman Boerhaave 350 jaar geleden heeft emeritus hoogleraar medische geschiedenis, Harmen Beukers, zijn J.P. Blok-lezing op verzoek omgewerkt tot een artikel voor het Leids Jaarboekje. Aan de hand van nieuw onderzoek is hij nagegaan waarop de faam van Boerhaave berustte.
- Werner Zonderop beschrijft hoe in vijftig jaar in Leiden de strijd van homo's en lesbiennes zich ontwikkelde tot de georganiseerde emancipatiebeweging van de LHBTI's van nu.
- Tenslotte onderzoekt Bart van der Steen de ambivalente verhouding tussen de Bond van Huurders en Woningzoekenden en de SP in de jaren zeventig van de vorige eeuw.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 8 27-11-18 09:32

Wandelen en fietsen in en rond Leiden

EN EEN DAGJE NAAR HAASTRECHT EN GOUDA

De leden van de excursiecommissie zijn alweer druk bezig met de excursies van 2019.

Voor het voorjaar zijn de volgende excursies in voorbereiding:

- Eind maart of begin april:
  wandeling door Leiden waarbij enkele Leidse architecten in het middelpunt staan;
- Eind april of begin mei:
  fietstocht richting de Bollenstreek;
- Eind mei of begin juni:
  dagexcursie naar Haastrecht en Gouda.

Meer informatie over deze excursies krijgt u in het volgende nummer van Oud Leiden Nieuws. Hierbij alvast een paar foto's om u in de stemming te brengen.

Het wapen van Haastrecht.

Het boezemgemaal van Haastrecht.

Het wapen van Gouda.

Het stadhuis van Gouda.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 9 27-11-18 09:32

Verder wordt ernaar gestreefd om de literaire wandeling met bezoek aan de bibliotheek Thysiana op het Rapenburg en de Bruggenexcursie van 2018 te herhalen. Deze excursies waren dermate populair dat er veel mensen op de wachtlijst terecht kwamen.

Excursies worden aangekondigd in Oud Leiden Nieuws, maar het is zeker nuttig om daarnaast de website en de digitale nieuwsbrief in de gaten te houden. Als er opmerkingen over of suggesties voor excursies zijn, dan hoort de excursiecommissie dat graag (excursies@oudleiden.nl).

De excursiecommissie

In 2018 bestond de commissie uit Robert Smit (voorzitter), Ingrid Engel (penningmeester), Wim Dool (administratie deelnemerslijsten), Kirsten Mieog (website), Erika Steenbergen en Stephan van der Raad.

Per 31 december gaan Ingrid Engel en Kirsten Mieog de commissie verlaten. Sinds oktober draaien twee nieuwe leden zich warm om hun plaats in de commissie over te nemen. Moniek heeft daarbij al aangegeven het penningmeesterschap van Ingrid te willen overnemen. Stephan zal Kirstens taak met betrekking tot de website overnemen. Omdat er nog geen kandidaat is gevonden om het voorzitterschap van Robert Smit over te nemen, is afgesproken dat deze voorlopig tot medio 2019 als voorzitter aanblijft. Leden die belangstelling hebben voor deze functie kunnen contact opnemen met de excursiecommissie (excursies@oudleiden.nl).

Monique Steenland

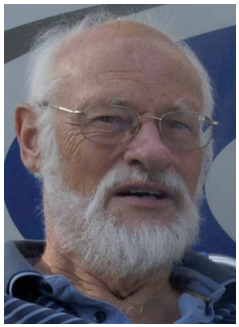

Hans de Sterke

Leidse salon

Ariadne Schmidt wil veel maar kan niet alles

Op 16 september hield prof. dr. Ariadne Schmidt in de Turfzaal van De Bakkerij aan de Oude Rijn een inleiding tijdens de vijfde Leidse Salon. Ze ging in op de vraag of er ruimte is voor specifiek sociaal-economisch onderzoek naar de Leidse geschiedenis binnen de taakomschrijving van haar leerstoel, die zij sinds kort één dag per week bezet. De Magdalena Moons-leerstoel voor de geschiedenis van stadscultuur, in het bijzonder van Leiden heeft een ruime taakomschrijving.

Maar er wordt veel van haar verwacht. Zoveel dat sociaal-economische geschiedenis van Leiden daar eigenlijk niet in past. Haar eigen onderzoek in het Leidse archief was beperkt tot Weduwen in Leiden in de Gouden Eeuw. Later werkte zij aan een bredere opzet zoals vrouwenarbeid in het algemeen, crimi-

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 10 27-11-18 09:32

nologie en gender. En niet alleen in Leiden, maar ook in Gouda, Amsterdam, Rotterdam enzovoort. Voor haar leerstoel wil zij zich richten op de stad, specifiek Leiden, op cultuur in het algemeen, met veel aandacht voor de gender-thematiek. Wat dat betreft wijst zij op de Canon van de Leidse geschiedenis, waarin vrouwen een veel grotere rol zouden kunnen spelen. Overigens net als de universiteit en de stadscultuur (met kleine c). De 'leefcultuur' kent enorm veel aspecten, zoals wie er Leids is (vanwege Franse of andere uitheemse voorouders), werk, criminaliteit. Zij wil graag samenwerken met de Leidse erfgoedverenigingen, bewoners en wie dan ook en daarvoor gebruik maken van bestaande infrastructuren. In de Turfzaal nodigen als het ware de portretten en lijsten met regenten en regentessen al tot zo'n onderzoek uit! Kennis die al bestaat moet benut worden, dus samenwerking is beslist geboden. Bij de vele verkennende gesprekken heeft Schmidt overal een positieve grondhouding ervaren. Er is een rijke historiografie en vaak een nieuw, jong en enthousiast publiek. Via stages zouden bijvoorbeeld studenten van nut kunnen zijn voor 'de stad'. Al is soms een probleempje dat scripties en dergelijke niet meteen vrijgegeven kunnen worden als een student dat niet wil. Maar ze zouden wel transcripties van oud schrift kunnen maken ten algemene nutte. En kunnen optreden als spreker, bijvoorbeeld bij de HVOL of de commissie Dirk van Eck.
Hierna is het woord aan de andere aanwezigen. Agnes van Steen meldt bezig te zijn met een proefschrift over onder meer vrouwenverenigingen en –bewegingen, zoals voor kiesrecht. Ze signaleert een groot tekort aan kennis op dat gebied en ondersteunt de voorgestelde initiatieven van harte. Op de vraag of Schmidt ook 'wat' wil met het middelbaar onderwijs, antwoordt zij dat zij dat heel graag zou doen, maar haar tijd erg beperkt is. Er bestaat een plan om het toneelstuk van Bontius over Magdalena Moons weer eens uit te voeren. Arti Ponsen meldt dat er familie van Magdalena in Leiden woonde tijdens het beleg. Ook over de lonen van vrouwen is veel uit te zoeken. Zoals de vergelijking met de lonen (en andere arbeidsvoorwaarden) van mannen. Jaak Slangen vraagt of er ook ruimte is voor zaken als homo-emancipatie. Dat thema zal slechts in bredere kaders kunnen worden behandeld. Over alleenstaande vrouwen is al relatief veel geschreven, maar het kan altijd meer en beter. Als voorbeeld worden de vrouwen (en weduwen) van hoogleraren op het Rapenburg en elders genoemd. Ook met docenten geschiedenis van het middelbaar onderwijs kan gesproken worden over meer aandacht voor vrouwengeschiedenis. Op de vraag of Vrouwengeschiedenis aan de universiteiten een wegbezuinigd onderwerp is, wijst Agnes op haar komende proefschrift, waarin daarop wordt ingegaan.
Allerlei vormen van samenwerking en dwarsverbanden passeren de revue, van exposities (vaak te duur) tot leergangen. Soms wordt al aan specifieke groepen een vorm van onderricht gegeven over aspecten van de Leidse geschiedenis. Zoals door Aart van Bochove vier keer een middag. De leerstoel is redelijk scherp omschreven, zodat daar geen eindeloze rek in zit. Toch wil Ariadne Schmidt zoveel ballen mogelijk tegelijk in de lucht houden. Zoals vragen over stedelijke identiteit, poorterschap, de komende Pilgrim-herdenking in 2020. Zij hoopt daarbij op veel onderlinge synergie.

De suggestie om jaarlijks een keer bij elkaar te komen om te evalueren, weer in een Leidse Salon, wordt overdacht. Bijvoorbeeld met filmpjes die hiervoor speciaal worden gemaakt. De vraag waarin binnen de stadscultuur Leiden zo onderscheidend is, moet nog diepgaand worden onderzocht. Vooral 3 oktober is een fenomeen: waarom voelen zoveel niet in Leiden geboren personen zich zo Leids? En waarom voelen zoveel in Leiden geborenen, die nu elders wonen, zich nog steeds zo Leids?

Piet de Baar

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 11 27-11-18 09:32

Van kleurentrapje naar kleuradvies

DUOLEZING OVER KLEURONDERZOEK DOOR RUTH JONGSMA EN SUZANNE FISCHER
WOENSDAG 13 FEBRUARI 2019, 20.00 UUR, TUINZAAL GRAND CAFÉ DE BURCHT

Leiden verandert van kleur; sinds 2009 zijn er in het kader van het Leids kleurenproject al vele panden voorzien van historische kleuren. De gemeente Leiden heeft hiervoor een subsidieregeling ingesteld. Sinds kort wordt er ook kleuronderzoek gedaan naar onderdelen van Leidse historische interieurs met verrassende resultaten. Een plafond in het Leids Volkshuis onderging onlangs een metamorfose met het aanbrengen van de oorspronkelijke kleurstelling. Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) probeert sinds kort een beeld te krijgen van beschilderde 17de-eeuwse plafonds. Deze (duo-)lezing wordt verzorgd in nauwe samenwerking met ELO.

Na een korte inleiding van Monique Roscher respectievelijk Edwin Orsel (beiden ELO) over het Leidse kleurenproject en het onderzoek aan Leidse 17de-eeuwse beschilderde plafonds gaat de duolezing in op het kleuronderzoek dat aan de basis ligt van onze kennis over historische kleuren. Hoe gaat een kleuronderzoeker te werk? Welke bronnen zijn belangrijk bij kleuronderzoek? Welke afwegingen worden gemaakt bij restauratie én bij het formuleren van een kleuradvies? Twee ervaren kleuronderzoekers met ieder een eigen invalshoek maken u wegwijs in hun vakgebied. Ruth Jongsma gaat daarbij met name in op kleurhistorisch onderzoek in interieurs, terwijl Suzanne Fischer aandacht besteedt aan kleuren in exterieurs. Natuurlijk passeren hierbij verschillende kleurige en Leidse voorbeelden de revue.

Drs. Ruth Jongsma is opgeleid bij de Stichting Restauratie Atelier Limburg en studeerde kunstgeschiedenis in Amsterdam. Zij doet kleurhistorisch onderzoek en is actief als restaurator van schilderingen in met name 17de- en 18de-eeuwse interieurs. Enkele projecten waaraan zij werkte zijn het kleuronderzoek van het Groote museum van Artis en het Trippenhuis in Amsterdam. In Leiden deed zij onderzoek naar bijzondere plafondbeschilderingen in een van de gesloopte planden in het Haarlemmerstraatblok. Ruth was betrokken bij de opstelling van de Richtlijnen voor kleurhistorisch onderzoek voor de stichting ERM.

Proefvlakken Visser 't Hooftlyceum, Kagerstraat 1.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 12 27-11-18 09:32

Ir. Suzanne Fischer is sinds 1994 actief als kleurhistorisch onderzoeker, aanvankelijk naast haar werk als architect. Ze heeft veel aandacht voor de werking van kleur in de architectuur en voor het aandeel van de (naturel) bouwmaterialen in het kleurbeeld. Bekende projecten waar zij aan werkte zijn de Van Nelle fabriek, het Burgerweeshuis van Aldo van Eyck, het Philips Klokgebouw op Strijp S en het Amstel Hotel. In Leiden deed Suzanne kleuronderzoeken van allerlei woningen in de historische binnenstad, het Visser 't Hooft Lyceum aan de Kagerstraat, de Aula van begraafplaats Groenesteeg, twaalf bruggen en het woningbouwcomplex aan de Grevenstraat.

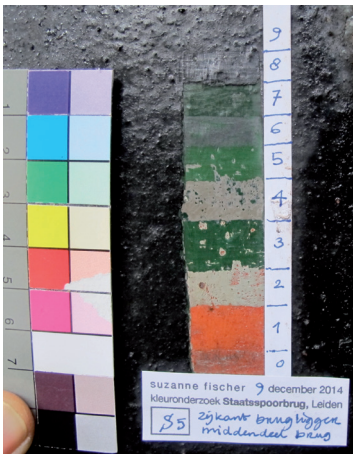

Kleurenonderzoek Staatsspoorbrug 9-12-2014.

Historisch karakter

Monumentenschildjes

Een artikel in het Leidsch Dagblad van afgelopen zomer heeft in de Leidse politiek, maar ook binnen de HVOL enige discussie opgeleverd over schildjes op rijks- en gemeentelijke monumenten. Hier een poging tot verheldering, want er leven blijkbaar nogal wat misverstanden. Wat kom je zoal tegen in onze mooie monumentenstad?

Het blauw-witte schildje.

Het blauw-witte schildje wordt meestal, op zich terecht, geassocieerd met een rijksmonument. Maar lang niet alle rijksmonumenten zijn voorzien van zo'n blauw-wit schildje en mogen daar ook niet van voorzien worden. De overgrote meerderheid moet het zelfs zonder doen.

Het blauw-witte schildje vindt zijn oorsprong in een internationaal verdrag, in Den Haag afgesloten in 1954: de Haagse Conventie voor de bescherming van cultuurgoederen bij gewapende conflicten. Het hoort daarmee tot het humanitair oorlogsrecht. Het heeft z'n wortels in de Haagse vredesconferenties van 1899 en 1907 (waar we het Vredespaleis in Den Haag aan te danken hebben!). Het verdrag is ondertekend door meer dan 100 staten. De kern is dat cultureel erfgoed geen inzet mag zijn van en niet gebruikt mag worden voor oorlogsdoeleinden. Net als het Rode Kruis en ziekenhuizen. Cultureel erfgoed staat boven de partijen en dient daarom gespaard te worden. Maar dan gaat het alleen om de topstukken, zowel onroerend (zoals de Pieterskerk) als roerend (zoals de collectie van de UB; die niet in een rijksmonument zit!).

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 13 27-11-18 09:32

In een kennelijke behoefte monumenten (beter) herkenbaar te doen zijn, zijn veel gemeenten overgegaan tot het ontwerpen van schildjes voor monumenten in hun gemeente, en daarbij is vaak leentjebuur gespeeld bij de ontwerpers van het blauw-witte schildje: vaak dezelfde vorm maar de vlakken met kleur respectievelijk wit precies andersom. Vaak is gekozen voor rood-witte schildjes en dat geldt (uiteraard) ook voor Leiden waar rood en wit de stadskleuren zijn. Vaak staat dan onderin het gemeentewapen, in Leiden de Leidse sleutels.

Het rood-witte schildje van de gemeente Leiden.

Die rood-witte schildjes worden meestal geassocieerd met gemeentelijke monumenten, maar ook rijksmonumenten kunnen voorzien zijn van een rood-wit schildje. In sommige gemeenten staat expliciet bovenin het schildje of het een rijks- dan wel gemeentelijk monument betreft. Of een provinciaal monument: enkele provincies in ons land kennen provinciale monumenten. De Leidse schildjes melden slechts: 'monument', maar worden door de gemeente alleen ter beschikking gesteld aan eigenaren van gemeentelijke monumenten. Desondanks dragen sommige rijksmonumenten in Leiden een rood-wit schildje met Leidse sleutels. En op z'n minst één zogeheten karakteristiek pand in Leiden is voorzien van zo'n rood-wit schildje, maar een karakteristiek pand is géén monument. Op de schildjes kun je dus niet blindvaren!

Aan de verwarring over de schildjes is verder bijgedragen door de belangenvereniging van bewoners-eigenaren van monumenten, 'BewoondBewaard', eind jaren 90 opgericht. Die stelt (tegen betaling) aan leden blauw-witte schildjes ter beschikking, met de woorden 'monument' en 'BewoondBewaard' in de witte vlakken.

Het blauw-witte schildje van BewoondBewaard.

Het schildje van Diogenes.

Stichting Diogenes (die monumenten opkoopt, restaureert en vervolgens verhuurt) heeft een schildje voor z'n eigen panden gemaakt, weer net een beetje anders, ook qua kleur.

Het schildje van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

Kortom: het is in de praktijk nogal een kleurige warboel met die schildjes. In een poging tot uniformering, heeft de Rijksdienst Cultureel Erfgoed in 2014 een geheel nieuw schildje geïntroduceerd, dat niet lijkt op de wiebertjesschildjes. Ze zijn gelijk voor rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten, alleen de naamsaanduiding van de categorie verschilt. Ze zijn te bestellen bij de ANWB, in drie verschillende maten. Ook die schildjes kan

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 14 27-11-18 09:32

men inmiddels in het Leidse stadsbeeld vinden, maar ze hebben de andere schildjes bepaald niet verdrongen.
De suggestie die vanuit de Leidse politiek is gedaan om een QR-code aan het schildje toe te voegen, is een interessante. Dan kan via een app informatie over het monument worden ingewonnen als je ervoor staat. Bij veel rijksmonumenten zal dat voorlopig tot grote teleurstelling leiden, want in het rijksmonumentenregister is de informatie in veel gevallen minimaal. In het gemeentelijk monumentenregister van Leiden – lof voor ELO en de gemeente! - kan men over gemeentelijke monumenten vaak wel meer gedetailleerde informatie vinden.

Een ander punt dat in de Leidse discussie van afgelopen zomer naar voren werd gebracht is de eventuele verplichting voor eigenaren een schildje op hun monument te bevestigen. Die verplichting is er nu niet en de meeste monumenteneigenaren in Leiden lijken er ook geen behoefte aan te hebben. Ze voeren geen schildje op hun pand. Misschien moeten we die vrijheid-blijheid maar zo houden in plaats van een juridisch kader ervoor op te tuigen, de eigenaar of belastingbetaler op kosten te jagen en handhavingscapaciteit vrij te maken. En welk schildje zou het dan moeten zijn? Een béétje monument, goed onderhouden, heeft geen schildje nodig om opgemerkt te worden en waardering en bewondering te oogsten.

Belangrijker voor ons monumentaal erfgoed lijkt de verplichting voor eigenaren hun monumenten goed te onderhouden, een verplichting die al langer gold voor rijksmonumenten en die sinds de Erfgoedverordening 2017 in Leiden nu ook voor gemeentelijke monumenten geldt.

Gerard Kramer

Agenda

Zondag 9 december 2018
Lezing door Lodewijk Kallenberg over ‘De Van Goghs op Groenesteeg’. Met een wandeling langs de graven en de Van Goghboom.
Plaats: Begraafplaats Groenesteeg, Groensteeg 126. Aanvang: 14.30 uur

Woensdag 12 december 2018
HVOL-lezing door Tanneke Schoonheim, historische taalkundige en werkzaam op het Instituut voor de Nederlandse Taal. Zij belicht Jan van Hout, stadssecretaris van 1564 tot zijn dood in december 1609 (met een korte periode van ballingschap tussen 1569 en 1573), die zo’n beetje betrokken was bij alles wat zich in de stad afspeelde.
Plaats: Locatie Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1.
Aanvang: 20.00 uur. Zaal open 19.30 uur.

Woensdag 13 februari 2018
HVOL-lezing over kleurenonderzoek ‘Van kleurentrapje naar kleuradvies’. Door ir Ruth Jongsma en ir. Suzanne Fischer. Zij vertellen wat er gebeurt met de gemeentelijke subsidie om historische kleuren terug te brengen in de stad.
Plaats: Tuinzaal Grand Café de Burcht.
Aanvang: 20.00 uur.

Voor HVOL-lezingen geldt: toegang gratis op vertoon van lidmaatschapspas, niet-leden betalen 5 euro.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 15 27-11-18 09:32

De restauratie van het Annahofje

Omstreeks 1980 werkte ik bij architectenbureau Van Oerle/Schrama en ik heb toen voor het Annahofje aan de Middelstegracht, oorspronkelijk gebouwd in 1492 met een toegang aan de Hooigracht, een renovatieplan gemaakt in opdracht van de regenten. Die wilden dat de huisjes aangepast werden aan de eisen voor sociale woningbouw.

De oorspronkelijke toegang aan de Hooigracht (foto: Dik Kompier).

De toegang aan de Middelstegracht (foto: Dik Kompier).

Allereerst heb ik het hofje nauwkeurig bekeken en ik kreeg al snel de indruk dat er in de loop der jaren veel aan de huisjes was veranderd en vernieuwd. Aan de buitenkant was dat niet direct zichtbaar. De muur met de ingang aan de Middelstegracht zag er nog goed uit voor een hofje uit de middeleeuwen. Ook vanuit de binnenplaats zagen de huisjes er goed onderhouden uit. Binnen leek het alsof de huisjes nog pas kort geleden waren gebouwd. Vooral omdat ze waren voorzien van een eigen wc, een kleine keuken en een moderne trap. Voorzieningen die in de meeste Leidse hofjes niet voorkomen. Ook de vrij nieuwe houten constructies van de vloeren en van het dak vielen op.

Terug op het architectenbureau kreeg ik een stapel bouwtekeningen waarop tot mijn verrassing het jaartal 1941 stond vermeld. Daaruit bleek dat het hofje in de veertiger jaren bijna geheel was herbouwd na een bijna volledige sloop. Daarna is er een paalfundering aangebracht met daarop betonnen funderingsbalken. Daarop zijn spouwmuren gemetseld met de oude stenen. Alle binnenmuren, vloeren en daken zijn vernieuwd. Bij de herbouw werd zelfs centrale verwarming aangebracht. Het Annahofje was waarschijnlijk het eerste Leidse hofje met zo'n moderne voorziening.

Al in de 19de eeuw waren de huisjes van het hofje aan het verzakken. Dit is duidelijk te zien op een foto uit 1870 van Jan Goedeljee. In 1930 was de bouw van het St. Elisabethgasthuis vlak naast het

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 16 27-11-18 09:32

hofje zeer waarschijnlijk de oorzaak van het verval. Mogelijk kon de schade worden verhaald en kon met dat geld de herbouw van het Annahofje worden gefinancierd.
Alleen het gebouw met de kapel en de regentenkamer zijn in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Dit is zeer waarschijnlijk te danken aan de plaats en de constructie: het gebouw staat los van de huisjes en op enige afstand van het Elisabethgasthuis, en is bovendien gebouwd van zwaar en dik metselwerk, dat beter bestand was tegen het bouwgeweld van het gasthuis. Vergelijking van een vogelvluchttekening van het hofje uit 1651 en een tekening van Leo Zeldenrust uit 1933 wijst uit dat de kapel in 1651 één travee groter was. Op de plaats van de verdwenen travee is de huidige regentenkamer gebouwd. Mogelijk is dat al bij de renovatie in 1683 gebeurd.
Het hofje bestond oorspronkelijk uit twee rijen van zes woningen. Aan de kop van de ene rij ligt een grotere woning voor de beheerder; aan de kop van de andere rij de kapel met de regentenkamer. Bij de renovatie van 1982 zijn er van drie huisjes twee gemaakt door het middelste huisje te verdelen over de andere twee. Hierdoor kreeg ieder huisje een grotere woonkamer en een grotere keuken. Ook werd een beter begaanbare trap aangebracht. Op de verdieping kwamen een ruime badkamer met een douche en een toilet en een afzonderlijke berging.

De huisjes aan de linkerkant van het hofje met de poort naar de Middelstegracht (foto: Dik Kompier).

De huisjes aan de rechterkant van het hofje (foto: Dik Kompier).

Voor de Tweede Wereldoorlog zijn ook andere Leidse hofjes herbouwd, zoals het St. Janshof in 1901, het Heilige Geesthof in 1926 en het Jeruzalemshofje in 1936. Deze hofjes zijn herbouwd in de stijl van die tijd. Uitwendig zien ze er daardoor niet meer uit zoals in de 15de of 16de eeuw. In tegenstelling tot het Annahofje, dat er aan de buitenkant nog steeds uitziet zoals in 1492, maar dat 450 jaar later is gebouwd.

In de zestiger jaren van de vorige eeuw zijn er twee stichtingen opgericht om het verval van de Leidse hofjes tegen te gaan. De Stichting Leidse Hofjes en de Stichting Leidse Studentenhuisvesting gingen samen aan de slag met de hoogstnoodzakelijke restauratie, daarbij gesteund door subsidieregelingen van de overheid. Het eerste voorbeeld van zo'n restauratie is het St. Jacobshofje, dat in 1976/1977 is gerestaureerd door architect Mulder. Als voorbeeld van stadsrenovatie werd het geopend door staatssecretaris Jan Schaefer. De renovatie van het Annahofje in 1982 valt in de reeks restauraties en renovaties in die jaren.
Woningen voor ouderen zijn een actueel onderwerp, omdat ouderen langer zelfstandig moeten blijven wonen. Maar hun woningen moeten daarvoor wel geschikt zijn, zogenaamd 'levensduurbestendig'. Ook in de middeleeuwen kreeg de zorg voor ouderen al aandacht. Rijke inwoners van steden lieten in hun testament vastleggen dat er van hun nalatenschap

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 17 27-11-18 09:32

woningen voor ouderen gebouwd moesten worden. Het Annahofje is daarvan een voorbeeld. Vanuit bouwhistorisch oogpunt gezien zijn het zonder meer 'levensduurbestendige' woningen, alleen al omdat ze er na zo'n 500 à 600 jaar nog steeds staan. Dat geldt niet voor bewoonbaarheid voor ouderen. Met als gevolg dat veel hofjes nu door jongeren en studenten worden bewoond.
Het Annahofje heeft een lange en bijzondere bouwgeschiedenis. Oorspronkelijk gebouwd in 1492, daarna gerenoveerd in 1683, in 1941 grotendeels herbouwd en in 1982 weer gerenoveerd. Daardoor kan het, als één van de weinige hofjes in Leiden, nog steeds door ouderen bewoond worden. Daar was wel een ingrijpende aanpassing van het interieur voor nodig. Dit roept de vraag op over de geschiktheid van Leidse hofjes voor ouderen. Moet behoud van het monumentale karakter voorrang krijgen zodat ze vooral door jongeren en studenten worden bewoond? Of moeten de hofjes van de voormalige Stichting Leidse Studentenhuisvesting, tegenwoordig DUWO, ingrijpend worden aangepakt om ze weer bewoonbaar te maken voor ouderen?

Een bijzondere verandering
De vogelvluchttekening van het St. Annahofje staat op pagina 38 van het boek 'Hofjes in Leiden' van Kleibrink en Spruit. Deze tekening is waarschijnlijk overgenomen van een oude getekende kaart van de stad. Maar dat staat er niet bij, alleen het jaartal 1651. Toen ik voor deze bijdrage nog eens goed naar de tekening keek, viel me iets bijzonders op. De kapel was niet alleen groter, zoals het onderschrift ook aangeeft, maar de absis lag toen, vanuit het hof gezien, aan de linkerkant. Nu ligt de absis aan de rechterkant, zoals ook duidelijk te zien op de tekening van Zeldenrust uit 1933, die in het boek op pagina 39 staat.
De kapel is dus niet alleen kleiner gemaakt, maar de absis is ook verplaatst. Volgens Zeldenrust is er op de plek van de oorspronkelijke absis later een priesterwoning gebouwd. Die is nu de ingang van de kapel met daarboven de regentenkamer.
Zo'n verplaatsing is zo bijzonder dat ik mij afvraag of de tekening van 1651 klopt. In die tijd werden door de tekenaars van vogelvluchtkaarten wel meer vrijheden vertoond die niet geheel overeenkwamen met de werkelijkheid. De kapel en de regentenkamer zijn overigens in de negentiger jaren gerestaureerd. Ik weet niet wie dat toen heeft gedaan. Misschien valt dat te achterhalen, zodat we te weten te komen wat er in de loop van de jaren allemaal aan de kapel is gewijzigd.

Ir. R.K. Onel architect

De drie wapenschilden op de gevelsteen zijn van de regenten van het hofje ten tijde van de restauratie in 1939-1940. Het betreft van links naar rechts Theodoor Frederik Jan Muller Massis (regent van 1926 tot 1948), Francoise Antoinette Le Poole (regentes van 1933 tot 1961) en Willem Borre van Doorninck (regent van 1915 tot 1963). De initialen tussen de jaartallen zijn van architect ir. Hugo Antonius van Oerle.

Piet de Baar

De gevelsteen in de poort (foto: Dik Kompier).

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 18 27-11-18 09:32

Monumentale kunst opnieuw bedreigd?

In augustus maakten de Leidse media melding van plannen voor de bouw van drie woontorens aan de Willem de Zwijgerlaan. Als die doorgaan zullen het KPN-gebouw en het rouwcentrum Monuta Van der Luit op die plek worden gesloopt. Met de sloop van het rouwcentrum zou andermaal een gebouw uit de wederopbouwperiode verdwijnen met daarin markante monumentale kunst.

Het gebouw was oorspronkelijk de Koningskerk van de Hervormde Gemeente in Leiden. Al direct na de oorlog waren er plannen om in gelijke pas met de stadsuitbreidingen in Leiden-Noord een nieuwe kerk te bouwen. De opdracht werd verleend aan de architecten George Hamerpagt en Jacob de Gruijter. De kerk werd in gebruik genomen in november 1962. De notulen van de bouwcommissie wekken de indruk dat vooral De Gruijter - ook bekend als architect van de Groenoordhallen - zich met interieur- en decoratiezaken bezighield.

Henk Tieman, eerste steen voor voormalige Koningskerk (foto: Jos Hooghuis).

Aanvankelijk was voorzien dat er zowel aan de west- als aan de noordgevel van de Koningskerk een kunstwerk zou komen. Die aan de westgevel, engelen met sterren uitgevoerd in aluminium op hout door de Nijmeegse kunstenaar Cor Baljet, is niet uitgevoerd. Mogelijk is het idee afgekeurd door het College van Kerkvoogden dat hierover moest beslissen. Wel uitgevoerd zijn de decoraties aan de noordgevel, waar zich de ingang van de kerk bevond. Ontwerper was Henk Tieman. De decoraties zijn uitgevoerd door De Porceleyne Fles in Delft en bestonden uit vier gevelstenen:
Een rechthoekige gevelsteen van ruim twee meter lang en 37 centimeter hoog boven de ingang van de kerk met de symbolen van de vier evangelisten: de leeuw (Marcus), de adelaar (Johannes), de engel (Mattheus) en de stier (Lucas). De stijl is abstract-expressionistisch en deze viel niet bij alle leden van de bouwcommissie in de smaak. Een van hen verzocht na het zien van het ontwerp overleg met de kunstenaar om 'een meer menselijke extremiteit van de evangelist Mattheus'. Of dit geleid heeft tot aanpassing van het ontwerp is onbekend. Middenonder bevindt zich het beeldmerk van De Porceleyne Fles met daaronder de letters 'Delft'

Henk Tieman, de vier evangelisten (foto: Jos Hooghuis).

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 19 27-11-18 09:32

en rechts daarboven het monogram HT, waarin de initialen van kunstenaar Henk Tieman tot één karakter zijn versmolten.

Lager op de gevel bevonden zich drie vierkante reliëfs van 43 bij 43 cm: een duif met olijftak, teken van vrede maar ook van de H. Geest, een vis, een vroeg Christussymbool, en de 'eerste steen', die inderdaad als eerste geleverd is toen de andere gevelstenen nog in de ontwerpfase waren. De eerste steen bevat het Christusmonogram chi-rho en de symbolen van begin en einde, alfa en omega, tevens symbool van Gods almacht en van Christus. De steen vermeldt de datum '23 februari 1962'. Waar de eerste steen en de steen met de afbeelding van de vis waren aangebracht is onduidelijk. Deze liggen nu los voor de gevel. De kosten van de gevelstenen waren begroot op 1500 gulden maar bedroegen uiteindelijk 1960,75 gulden. In 1976 werd besloten het kerkgebouw te verkopen waarna het in 1978 in gebruik is genomen door Uitvaartverzorging Van der Luit. Het interieur is sindsdien tweemaal verbouwd. Daarbij is het staalplastiek van Cor Baljet met een voorstelling van de wonderbaarlijke visvangst tegen de 'aandachtswand' in het liturgische centrum verdwenen. De gevelstenen zijn alle nog behouden.

Henk Tieman, signering van gevelsteen van vier evangelisten (foto: Jos Hooghuis).

Henk Tieman, gevelsteen met duif (foto: Jos Hooghuis).

Henk Tieman, gevelsteen met vis (foto: Jos Hooghuis).

Henk Tieman (Den Haag 1921 - Rotterdam 2001) was beeldhouwer, keramist, tekenaar, glasschilder, monumentaal kunstenaar en vervaardiger van mozaïek. Hij volgde zijn opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag, waar hij een leerling was van beeldhouwer Oswald Wenckebach en decoratief kunstenaar Frits Eschauzier, en aan de Technische Hogeschool Delft. Van 1938 tot 1982 was hij als monumentaal kunstenaar werkzaam bij de Afdeling Bouwkeramiek van De Porceleyne Fles in Delft. Na de oorlog gaf hij daaraan ook leiding. Tieman heeft werk

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 20 27-11-18 09:32

ontworpen en vervaardigd voor vele gebouwen in Nederland, met name in Den Haag en Delft.

Henk Tieman heeft nog twee andere kunstwerken in Leiden vervaardigd. Voor het nieuwe gebouw van Shulton NV dat in 1965 aan Rooseveltstraat 49 is geopend ontwierp Tieman een groot gevelplastiek. Ook dit is in abstract-expressionistische stijl en geïnspireerd op een van de succesproducten van Shulton, het mannencosmeticamerk Old Spice. De afbeelding van de bekende Old Spice-driemaster is helaas niet te zien want het gevelreliëf met de afmetingen 740 x 470 cm is grotendeels afgedekt. Het bevindt zich bij de ingang boven en onder het bordes. Na het vertrek van Shulton nam Jansen Binders dit gebouw in gebruik. Die naam is te lezen op het scherm dat het gevelplastiek sindsdien aan het oog onttrekt. Het gedeelte onder het bordes is nog wel te zien. De kosten van dit keramische reliëf bedroegen 19.260 gulden. Het gebouw dat is ontworpen door ingenieurs- en architectenbureau Ae.G. en J.D. Postma uit Rotterdam staat momenteel leeg. Het is onbekend wat er met het pand gaat gebeuren.

Rooseveltstraat 49, afdekking gevelreliëf van Henk Tieman (foto: Paulina Buring).

Rooseveltstraat 49, fragment gevelreliëf van Henk Tieman (foto: Paulina Buring).

Volgens het archief van De Porceleyne Fles heeft Henk Tieman nog een kunstwerk voor een Leids bedrijf ontworpen. Ook dit was een keramische wandversiering met de afmetingen 2 meter bij 70 centimeter en getiteld 'Een vlucht vogels'. Het is vervaardigd voor het interieur van de vestiging van Albert's Corner aan Stationsplein 6. Maar van dit reliëf is geen spoor meer te bekennen. Medio 1970 is Albert's Corner uit Leiden verdwenen.

Namens de werkgroep Monumentale kunst
van de Wederopbouwperiode,
Jos Hooghuis

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 21 27-11-18 09:32

Van werkstad tot pretstad

Het 'waterplein' in vroeger jaren.

Ruim veertig jaar woon ik nu in Leiden. Vanaf de eerste kennismaking was ik verliefd op deze mooie stad. Wat een prachtige panden en wat een intrigerende historische structuur van de twee samenkomende rivierarmen, de singels, de grachten, de stegen en de hofjes! Een monumentenstad, geen statisch decor maar lévend.

Welgeteld twéé terrassen herinner ik me. Eentje bij café Het Kaisertje (nu De Keijzer) en eentje bij het latere Van der Werff. De Haarlemmerstraat was ook toen al één kilometer koopplezier. Een keer per jaar vierde de stad feest. Een groot feest! Op 3 oktober vierden haar inwoners het ontzet uit 1574. De stad stond 24 uur finaal op zijn kop, er werd gevochten op de Breestraat tussen studenten en jonge Leienaren en de kermis was de grootste van het land.

Ik herinner me ook een bezoek aan het café De Plantage waar zó Leids gesproken werd dat ik het niet kon verstaan. Er was veel bedrijvigheid in de stad. Van oudsher werd de voorkamer van veel huizen gebruikt voor werk: in de 17de eeuw stond daar het weefgetouw, zoals nu bijvoorbeeld nog te zien is in het kleinste museum van Leiden Het Wevershuis aan de Middelstegracht. Later kwamen op de begane grond van de panden schoenmakers, meubelmakers, smederijen, timmerlieden en

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 22 27-11-18 09:32

kleine aannemers, heetwaterverkopers enzovoort. Behalve die laatste, waren die beroepen 40 jaar geleden nog steeds in de stad te vinden. Ook grote en kleinere industriegebouwen waren hier en daar nog volop in bedrijf. Achter mijn huis aan de Boisotkade was een heuse bronsgieterij gevestigd. Ik herinner me nog een demonstratie in de Breestraat tegen de sluiting van de binnen de singels gevestigde Grofsmederij. Leiden was toen een werkstad, een monumentale werkstad. Tijdens een fietstocht naar de Kaag zag ik het silhouet van een grotendeels 'platte stad', nog bijna zoals Jan van Goyen en later ook Jan Wolkers het geschilderd hebben, met als moderne elementen de markante meelfabriek en de trotse schoorsteen van het energiebedrijf.

Maar wat een verwaarlozing ook. Veel panden, en vooral de kleinere stonden er beroerd bij. Soms hele buurten zoals de Haver- en Gortbuurt en de wijk rond de Waardgracht. Huisriolen loosden grotendeels nog op het open water en de walkanten van die mooie grachten brokkelden zowat de gracht in. De Breestraat was een brede driebaansweg. Met een beetje behendig sturen kon je er gewoon inhalen! Je zag wel twintig modellen straatlantaarns voor de relatief schaarse openbare verlichting. Het woord lichtvervuiling moest nog uitgevonden worden.

Wat is er veel veranderd in die veertig jaar: industriegebouwen kwamen leeg en of werden gesloopt, de walmuren werden één voor één gerestaureerd. Diogenes begon met het opknappen van panden en niet lang daarna volgden de eerste particulieren, de hofjesstichtingen, de Stichting Het Kleine Leidse Woonhuis en de Stichting Hendrick de Keyser. Er kwamen welgeteld vier nieuwe bruggen bij in het kader van de 'doorschrijdbaarheid van de binnenstad' zoals dat in het ronkende gemeentejargon heette, en bestaande bruggen werden opgeknapt in het kader van de 'doorvaarbaarheid'. Er kwamen steeds meer terrassen en de eerste ludiek bedoelde terrasboot vond spoedig navolging. De bedrijven die de crisis overleefd hadden verhuisden, ook onder beleidsdruk van de gemeente, naar buiten de binnenstad. De laatste smid verdween een jaar of vier geleden en ik vond laatst in de Hoefsteeg nog een echte timmerman! In 2007 verscheen het 'Leids Woordenboek' van een taal die bijna niet meer gesproken werd.

En zie de dynamiek van deze stad nu veertig jaar later. De overalls zijn uit het straatbeeld verdwenen. Ambtenaren, dienstverleners en wetenschappers kwamen er voor in de plaats. De huizenprijzen schoten omhoog. Zelfs een opgeknapt wevershuisje brengt nu vele tonnen op. Er ligt nu een keten van terrasboten langs horecaboulevard Nieuwe Rijn. Het is niet één keer per jaar groot feest, het aantal grote en luidruchtige evenementen is niet meer op de vingers van twee handen te tellen. Alle grote monumenten zijn gerestaureerd en worden in de avonduren rijkelijk aangelicht. De lantaarns zijn vervangen door een gestandaardiseerd model van een vroegere gasverlichting met een slecht verlichtende oranje sfeerlamp. Om ze nog mooier te maken worden ze in het seizoen behangen met royale bakken met petunia's, *une ville fieurie*! De kerstverlichting hangt van oktober tot ver in maart de sfeer te verhogen. Een paar keer per jaar lijkt de Nieuwe Rijn gedempt voor een ieder jaar nog grotere met blokhutten opgebouwde kerstmarkt en een drijvende ijsbaan, de enige in Nederland! Van de vier nieuwe bruggen is er een alweer vervangen door een nieuwere, met kamerbreed asfalt om de koopplezierzones soepeler met elkaar te verbinden. Het grand-café De Waag heeft landjepik gespeeld met het historische Waaghoofd, ook dat staat nu vol parasols. Bij mooi weer is het filevaren op de Rijn met sloepen en sloepjes met ontspannen witte wijn nippende

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 23 27-11-18 09:32

opvarenden. Ik woon zelf aan de singel en wordt vaak verrast, niet zelden tot na het middernachtelijk uur, door het met housemuziek versterkte blije gejoel van passerende half ontklede bepaald niet nuchtere feestgangers.

Fiets ik nog eens naar de Kaag en kijk ik terug naar mijn stad, dan zie ik overal nieuwe of oprijzende hoogbouw. Loop ik op de zaterdagmarkt dan kom ik de schrijver van het Leids Woordenboek tegen, maar hoor ik om me heen meer Engels, Duits en Italiaans dan Leids.
En het wordt nog mooier! Waar de twee Rijnarmen samenvloeien aan de voet van de Burcht en de Hoogstraat dreigt het waterplein binnenkort gedeeltelijk gedempt te worden voor een nog ruimer terras. Het silhouet wordt nóg markanter met nieuwe woontorens aan de Willem de Zwijgerlaan, waarvan de hoogste 115 meter schijnt te worden. Op de Haarlemmerstraat worden vier historische panden gesloopt voor de bouw van een groot modeketenfiliaal. Het verlies van beschermd stadgezicht wordt opgelost: als gevel van de nieuwe winkel wordt een decor van de oude geveltjes teruggebouwd. Fake-architecture! En de Kaasmarkt wordt evenementenplein als overloopgebied voor de met bier en mensen volgelopen andere feestpleinen. Het wachten is op de eerste bierfiets.
De werkstad is een pretstad geworden!

Boudewijn Veldman

Het "waterplein" tijdens de peurbakkentocht in 2018.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 24 27-11-18 09:32

Historische bedrijfsvaartuigen en havens in Leiden

Deze zomer mocht Leiden gastheer zijn van Sail Leiden, de jaarlijkse nationale presentatie van varende historische bedrijfsvaartuigen door de Landelijke vereniging tot behoud van het historisch bedrijfsvaartuig (LVBHB). Onder de vlag van die vereniging kon Leiden een lang weekeinde kennis nemen van een keur aan zorgvuldige opgeknapte vaartuigen, die met elkaar een gevarieerd beeld vormden van de grote vloot binnenschepen die in de 20ste eeuw zorgde voor het vervoer over water van goederen, dieren en mensen. Waaronder een stalen kruitscheepje aan de Haven.

Het beeld van aan de kades en in de Zijlsingel afgemeerde vaartuigen moet zeker geleken hebben op het aanzicht uit de tijd dat Leiden een belangrijke spilfunctie had in het vaarwegennet in de regio. Niet alleen ten behoeve van de aanvoer van consumptiegoederen en materialen, waaraan nog enkele kadenamen langs de Nieuwe Rijn herinneren, maar ook als begin- en eindpunt van reguliere beurtvaartdiensten op bijvoorbeeld Utrecht, Amsterdam en Den Bosch. Leiden is de eerste stad in Nederland die op basis van particulier schippersinitiatief voor het kunnen afmeren en onderhouden van bewoonde historische bedrijfsvaartuigen in 1984 een historische haven heeft ingericht aan het Kort Galgewater. Deze historische haven is bij de vaststelling van de bestemmingsplannen voor de binnenstad daarin opgenomen. De initiatiefnemers hebben, als Stichting Historische Haven Leiden, in mei 2012 met de gemeente een convenant gesloten over de bezetting en het gebruik van de historische haven, alsmede over de inzet van de haven en de schepen bij evenementen.

Historische schepen aan de Leidse kades tijdens Sail Leiden (foto: Bob Vink).

Daarbij is uitdrukkelijk rekening gehouden met de belangen van de aanwonenden van de historische haven. Zowel de stichting als de gemeente hebben zich in het convenant verplicht datgene te doen wat nodig is om de historische locatie en schepen voor de toekomst te behouden. Tegelijkertijd is ook met de Stichting Sleepboothaven Leiden, ter vastlegging van de afspraken over de ligplaatsen voor historische sleepboten aan de Oude Singel / Houtmarkt, een convenant gesloten met dezelfde strekking. Nog steeds voorzien beide historische havens in de behoefte aan specifieke ligplaatsen voor het varend erfgoed en vormen zij een toeristische trekpleister. Ook bij Sail Leiden waren de historische havens

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 25 27-11-18 09:32

brandpunten van maritieme activiteiten. Hoewel het varend erfgoed officieel geen monumentale status heeft, maar een historisch bedrijfsvaartuig alleen het predikaat 'Varend Monument' van de LVBHB kan verkrijgen, verdienen deze schepen de aandacht van de HVOL. Ook schepen maken de historie zichtbaar en inzichtelijk en daarmee het brede maatschappelijke verhaal van hun ontstaan en functioneren in vroeger tijden.

Daarnaast laten de bestaande historische havens zien dat de wisselwerking met de gebouwde historische omgeving een meerwaarde heeft. Haven en bebouwing langs de kade vormen

Historische schepen aan de kade in Maassluis (foto: LVBHB).

De historische haven aan het Galgewater (foto: Bob Vink).

elkaars historisch decor en presenteren zich als een geheel met een hoge belevingswaarde. Naar aanleiding van Sail Leiden gaan er stemmen op om een derde historische haven mogelijk te maken aan de Oude Rijn ter hoogte van het bedrijventerrein De Waard. Daar ontbreekt het echter wel aan bovengenoemde wisselwerking tussen haven en schepen enerzijds en een historische, gebouwde omgeving anderzijds. Men kan zich dan ook afvragen wat op die locatie de meerwaarde is van (een investering in) nog een historische haven.

Bob Vink

Jubileum

Tentoonstelling Herman Boerhaave

Tot en met 1 september 2019 wordt in Rijksmuseum Boerhaave de 350ste geboortedag van de naamgever gevierd met de jubileumtentoonstelling 'Herman Boerhaave & de Gouden Eeuw van de wetenschap'. De arts, anatoom, botanicus, scheikundige, humanist en onderzoeker was een begenadigde alleskunner en één van de beroemdste mannen van Europa. Zijn onderzoekende geest en systematische werkwijze maakt hem tot het prototype van een moderne onderzoeker. Zo'n 110 objecten besteden aandacht Boerhaave en tijdgenoten als Frederik Ruysch, Daniel Fahrenheit en Carolus Linneaus. Topstuk is het recent gerestaureerde familieportret van Rembrandt-leerling Aert de Gelder waarop Herman Boerhaave, zijn vrouw Maria Drolenvaux en dochter Johanna Maria te zien zijn.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 26 27-11-18 09:32

Pareltjes in herinneringen van ‘gewone’ Leidenaars (3)

Dit is het derde deel met fragmenten uit interviews van de Stem van Leiden. Er zijn inmiddels zo’n vijftig interviews afgenomen en levensverhalen van de ‘gewone Leidenaar’ opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat. Een aantal van deze verhalen is al te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO), met een samenvatting van het verhaal dat de mensen hebben verteld. Het is de bedoeling dat straks alle verhalen op deze website staan. We horen vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue. Hieronder fragmenten uit drie interviews.

De laatste generale synode was in mijn kerk

Hij komt uit een christelijk gezin en ging iedere zondag tweemaal naar de gereformeerde kerk. ‘Ik ben daar nooit minder van geworden en ga nog steeds heel trouw’. Als hij in de kerk zat, keek hij altijd gefascineerd hoe de koster zijn werk deed. In het Morskwartier stond aan de Lage Morsweg de Maranathakerk, die gezamenlijk met de hervormden werd gebruikt, in twee diensten na elkaar. Hij hielp daar in zijn jeugd vaak de koster. Deze kerk is nu afgebroken. Toen de wijk werd uitgebreid met de Juwelenbuurt zag men aankomen dat er te weinig kerkruimte in de wijk zou zijn. ‘Wij als gereformeerden hebben altijd gehoopt dat we ook in de Mors een eigen kerkje zouden krijgen. In afwachting daarvan werd er toen een houten noodkerkje neergezet op een braak stuk terrein tussen de Robijnstraat en de Diamantlaan, recht tegenover de Parelstraat. De Beloftekerk, werd de kerk genoemd, als belofte dat er een definitieve nieuwe kerk zou komen.’ Toen de kerk bijna klaar was, hebben ze hem gevraagd.

De kerk vond het prachtig als die lege ruimtes in de week verhuurd werden. In de kerkzaal heeft hij nog een paar jaar de judovereniging De Eendracht gehad. Bij de laatste dakspant hing een groot gordijn waarachter de judomatten waren opgestapeld. ‘Op dinsdagavond haalde ik een hele stapel stoelen en de verrijdbare preekstoel aan de kant en dan werd daar een heel veld voor het judo gemaakt.’ Zes jaar later zijn er twee zaaltjes bijgebouwd naast de Maranathakerk en is de gereformeerde kerk teruggegaan, want die nieuwe kerk is er nooit gekomen.

De inmiddels afgebroken Maranathakerk aan de Lage Morsweg (foto: A. E. van Kooten).

Daarna werd hij als koster gevraagd in de Bevrijdingskerk in Zuidwest. Daar is hij dertig jaar gebleven. Toen duidelijk was dat de protestantse gemeente Leiden de Bevrijdingskerk zou verlaten, is hij nog voor een paar jaar als koster

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 27 27-11-18 09:32

naar de Antoniuskerk gegaan. Deze kerk staat op de hoek van de Boshuizerlaan en de Vijf Meilaan. ‘Na de laatste dienst in de Maranathakerk zijn we met de hele gemeente lopend naar de Antoniuskerk gegaan, waar we werden verwelkomd door de katholieke gemeente. We hebben daar de dienst gezamenlijk afgesloten. Ja, dat was heel mooi toen.’

De onderscheiding ‘Pro ecclesia’ (foto: Robert Prummel, CC BY-SA 3.0).

Hij is gestopt toen hij vijfenveertig jaar koster was. De kerk is vervolgens met vrijwilligers verder gegaan. ‘Maar toen na twee jaar vrijwilligers afhaakten en er nog maar twee overbleven, hebben ze toch weer gevraagd of hij met die vrijwilligers mee wilde draaien. Nu hebben we bij toerbeurt eenmaal in de maand dienst.’ ‘Bij mij in de kerk is de laatste officiële Generale Synode van de gereformeerde kerk gehouden voordat het PKN werd. Dat vond ik een enorme eer.’

Zie je wel, er houdt toch iemand van me!

Ze heeft tot op de dag van vandaag geen idee wie haar vader was. Het enige wat haar moeder daarover losliet was dat het een student was. ‘Ik heb best een goed stel hersens, dat heb ik vast aan die student te danken’, zegt mevrouw.
De komst van een stiefvader liet niet lang op zich wachten. Het was een katholieke bakkersknecht en het hele gezin moest katholiek worden. ‘Toen werd ik gedoopt en ik vond het prachtig. Want niemand hield van mij, mijn moeder ook niet. Als ik tegen mijn moeder aan ging staan zei ze: ‘Hé, ga op je eigen benen staan, kom op!’ En toen werd me verteld: ‘Jezus houdt van iedereen.’ En dat vond ik zo mooi, zie je, dat er toch iemand is die van mij houdt!’

Polemiek met hoogleraar

En dan iemand die altijd vrijwilligerswerk heeft gedaan: in de Bond van Ouderen, de Invalidenbond en vooral in de kerk. Hij zat in het kerkbestuur en is elf jaar kerkmeester geweest en regelde allerlei beleidszaken voor de kerk. Later was hij lid van de dekenale raad. Een overkoepelende raad met zeventien afgevaardigden van kerken van wie een van de pastoors voorzitter was: de deken. Deze was als priester gelijk, maar bestuurlijk had hij dan de voorzittersrol.
De geïnterviewde was behoorlijk strijdbaar en wist veel van het kerkelijk wetboek, waardoor hij het de voorzitter niet altijd gemakkelijk heeft gemaakt. Hij heeft ook dertig jaar als vaste schrijver ingezonden brieven over geloofszaken gestuurd naar de toenmalige (katholieke) Leidse Courant.

Via die krant had hij zelfs hele polemieken met de toen bekende Belgische dominicaan, theoloog en hoogleraar Schillebeeckx. ‘Hij was universitair geschoold, maar dat wil nog niet zeggen dat hij gelijk had! Dat heb ik jarenlang gedaan en ik ben er eigenlijk wel blij mee, want het voedde mijn kennis, met theologie.’ Eigenlijk had hij wel theoloog willen worden.
In 2003 ontving hij een hoge pauselijke onderscheiding, het ‘Pro ecclesia’, samen met zijn vrouw.

Cees Meijer, namens de Stem van Leiden

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 28 27-11-18 09:32

Aangestipt

Grote gebeurtenissen werpen hun schaduw vooruit. Dat geldt voor de Pilgrims Route. Medio oktober verscheen een boekje met een nieuwe stadswandeling door de binnenstad vooruitlopend op 2020. Het jaar waarin uitvoerig herdacht wordt dat de Pilgrims 400 jaar geleden met het schip de Mayflower de overtocht maakten naar Amerika. De wandeltocht van een kleine twee uur voert langs een groot aantal historische bezienswaardigheden. Een deel daarvan heeft op een of andere manier een relatie met de uit Engeland afkomstige Pilgrims die - voorafgaand aan de 'grote oversteek' - naar Leiden waren gevlucht vanwege hun geloof. De meesten woonden rondom de Pieterskerk. In en buiten dat historische bouwwerk herinneren twee plaquettes aan John Robinson, die er begraven werd en in zijn woning in de Groene Poort (nu Jean Pesijnhof) bijeenkomsten hield. Vanzelfsprekend maakt ook het American Pilgrim Museum in de Beschuitsteeg onderdeel uit van de route. En is er ruime aandacht voor bekende Amerikanen die afstammen van de Pilgrims zoals presidenten en acteurs. 'Pilgrims Route' - Lucien Geelhoed, Susan Suer, Marlijn Kok - Leiden Marketing - ISBN 978 90 76788 00 5 - 32 pagina's - Prijs 4.50 euro.

Ter gelegenheid van het eeuwfeest van de woningstichting 'Ons Doel' schreef stadshistoricus Cor Smit het boekje '100 jaar Met elkaar voor elkaar'. De nadruk ligt op de ontwikkeling van de bewonersparticipatie maar ook vele historische feiten krijgen aandacht. Zoals de bouw van de eerste woningen aan de Kanaalstraat in 1922, twee jaar later gevolgd door nieuwbouw in de Lindestraat. In totaal kwamen voor de Tweede Wereldoorlog zo'n 350 woningen tot stand. En groeide Ons Doel daarna snel uit tot de grootste woningbouwvereniging van Leiden. Dat vrouwen niet mochten meepraten tijdens vergaderingen is inmiddels al lang verleden tijd. Nu, vanaf 1999 als stichting, beheert Ons Doel 2.500 huizen en 200 voor andere partijen. De inspraak is geregeld via bewonerscommissies en de Huurdersorgsatie Ons Doel, kortweg HOOD. Dankzij de leden werden onder meer speeltuin Zuiderkwartier en tuinvereniging Onze Tuin opgericht en recenter een aantal buurtontmoetingsplekken met Het Gebouw in De Kooi als exponent. In het jubileumjaar kwam samen met De Sleutels een bijzonder complex tot stand in het Nico van der Horstpark: 100 kleine duurzame woonunits op tijdelijke locatie. De uitgave telt 28 pagina's en is rijk geïllustreerd met historisch fotomateriaal.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 29 27-11-18 09:32

Historische roman over beleg en ontzet van Leiden

HANS MARKS SCHRIJFT 'HET WARE VERHAAL'.

Het jaar 2018 staat in vele opzichten in het teken van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Symposia, lezingen, exposities, workshops, evenementen, tv-series, themaroutes, wandelingen en zeker zes boeken zijn aan dit gewelddadige tijdperk gewijd. 'Omwille van de vrijheid. Het ware verhaal van beleg en ontzet van Leiden' is een van die uitgaven. Burgemeester Henri Lenferink nam op 1 oktober uit handen van auteur Hans Marks bij boekhandel Kooyker in de Breestraat het eerste exemplaar in ontvangst.

Die uitreiking ging vergezeld van een straatnaambord met daarop de naam Dirk van Bronkhorst. Deze gouverneur van prins Willem van Oranje is volgens Marks een van de grote onderbelichte helden. Daarom zou zijn naam in het toekomstige Singelpark een plekje moeten krijgen. 'Hij was een van de meest vastberaden en vooraanstaande leiders tijdens het tweede beleg en feitelijk de hoogste gezagsdrager in de stad', zegt Marks. Dat zijn belangrijke rol een beetje is ondergesneeuwd, schrijft hij hoe aan het feit dat Van Bronkhorst op 6 september1574 overleed aan de pest. Dat werd in die tijd gezien als een straf van God.

De auteur noemt zijn boek een historische roman. Als opzet kiest hij voor de dagboekvorm, die de periode van 25 mei tot en met 16 oktober 1574 beslaat en waarin gebeurtenissen binnen en buiten de stadsmuren op de voet worden gevolgd. Marks voert de hoofdrolspelers vaak sprekend op. Daardoor wordt het een levendige vertelling en neemt hij op de koop toe dat niet alles historisch waterdicht is. 'Ik heb geprobeerd de werkelijkheid zo dicht mogelijk te benaderen. Maar er zijn altijd zaken waarvan niemand weet hoe ze precies zijn gegaan omdat bronnen ontbreken of elkaar tegenspreken', zegt Marks in zijn slotwoord.

Burgemeester Henri Lenferink en schrijver Hans Marks bij de presentatie van het boek (foto: Bram van Leeuwen).

Wat in elk geval vaststaat, is dat Leiden volkomen wordt verrast door het tweede beleg. De stad verzuimt de schansen die tijdens het eerste beleg in november 1573 zijn opgebouwd te vernietigen en de voedselvoorraden aan te vullen. Ernstige fouten die de plots teruggekeerde opperbevelhebber Francisco de Valdez de kans bieden met zijn tactiek van 'insluiting en uithongering' de stad op de knieën te dwingen. Marks beschrijft beeldend hoe de hongernood en vooral pestepidemie - die duizenden het leven kost - Leiden aan de rand van de afgrond brengt.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 30 27-11-18 09:32

Uitvoerig gaat hij ook in op de strijd in het stadhuis tussen een weifelende burgemeester Pieter van der Werff zijn drie katholieke collega's Jan van Baersdorp, Cornelis van Zwieten en Cornelis van Noorden en het 'Oranjekamp' met haviken als Jan van der Does, zijn neef Jacob en stadssecretaris Jan van Hout. Ook belicht hij de rol van prins Willem van Oranje die met een zwakke gezondheid in het Delftse Prinsenhof toestemming geeft om de dijken door te steken. Mede dankzij die inundaties, de overvloedige regen en een gunstige stormachtige wind weet de verzamelde geuzenvloot uiteindelijk Leiden te bereiken. Valdez verblijft op dat cruciale moment niet in fort Leiderdorp, maar is in Den Haag bij zijn geliefde Magdalena Moons, met wie hij later in Antwerpen trouwt. Marks laat, evenals andere geschiedschrijvers, in het midden welke rol zij precies gespeeld heeft bij het besluit van Valdez om af te zien van een aanval op de stad.
De nadruk van het boek ligt vooral op de moeizame vaartocht die aan de bevrijding van de stad vooraf gaat. Schepen, wapens, geschut, uitgestippelde routes en tegenslagen na het vertrek uit Delfshaven op 10 september worden tot in detail beschreven. De heldenrol van admiraal Louis de Boisot en zijn manschappen wordt breed uitgemeten. Niet vergeten worden de waarschijnlijk doorslaggevende adviezen van scheepstimmerman Wolfert Adriaensz, waardoor een rechtstreekse confrontatie met de Spanjaarden bij Zoetermeer wordt vermeden, om vervolgens langs Zoeterwoude en via het Papenmeer naar Leiden te varen. Inmiddels hebben de gedemoraliseerde Spaanse troepen hun schansen verlaten met toestemming van hun kapitein Narja en is Valdez een gebroken man. Allen zijn onwetend van het feit dat de stadsmuur tussen de Koepoort en toren Bourgondië deels instort en een vrije toegang tot de stad biedt. Het slotakkoord is van de prins van Oranje. Op 14 oktober maakt hij in de raadszaal bekend dat alle burgemeesters worden vervangen en dat de twaalf leden van de vroedschap uit hun functie worden ontheven vanwege hun sympathie voor de Spaanse koning Filips. En hij schenkt de stad een universiteit. De lezer die door de vele namen het spoor bijster dreigt te raken, krijgt achterin het boek een uitgebreide opsomming van alle hoofdrolspelers. Alsmede een aantal kaarten en plattegronden en een verklarende woordenlijst van onder meer scheepstypen en wapentuig met bijzonder namen als haakbus, kartouw, katzbalger en verrejager.

'Omwille van de vrijheid. Het ware verhaal van beleg en ontzet van Leiden' - Hans Marks - Uitgeverij Primavera Pers - ISBN 978 90 5997 270 4 - 344 pagina's - Prijs 19,50 euro.

De titel van het boek 'Omwille van de vrijheid' is de vertaling van het Latijnse 'Haec libertatis ergo' wat als spreuk stond op de noodgeld, dat tijdens het beleg werd aangemaakt.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 31 27-11-18 09:32

Patricia Nauta jaar stadsfotograaf

BOEK 'TERUG IN LEIDEN' BOEIEND EN VERRASSEND

Het fenomeen 'Leidse Stadsfotograaf' vierde onlangs het eerste lustrum. Na Rob Overmeer, Roelof Bosscher, Monique Shaw en Vincent Dekkers was Patricia Nauta de zesde in de rij, die een jaar lang wekelijks met als thema 'Oud en Nu' een groot formaat foto publiceerde in het Leidsch Dagblad. Van twee voorgangers verscheen hun verzamelde werk in boekvorm. Patricia Nauta bewandelde een speciale weg om de stadsbeelden in eigen beheer te kunnen uitgeven. Ze voerde een succesvolle geldinzamelingsactie, die resulteerde in het bijzondere fotoboek 'Terug in Leiden'.

Die titel legt de relatie met haar vertrek uit Leiden, waar ze opgroeide in de Boerhaavewijk. Amsterdam boeide haar veel meer. Zij woonde er onder meer in kraakpanden, ging naar de Gerrit Rietveld Academie en studeerde af aan de Fotoacademie om via Jisp in 2008 terug te keren naar haar geboortestad.

Het speciale van haar boek schuilt onder meer in het feit dat Patricia Nauta veel tekst aan de foto's toevoegde. Steeds exact 400 worden, die ze in het weekeinde samen met haar man Joop van Gerven schreef. De beelden kregen een aparte dimensie door jeugdherinneringen, persoonlijke ontboezemingen en haar kennis van de stad en zijn inwoners. De ene keer nostalgisch of ontroerend dan weer grappig of kritisch. En vaak heel verrassend. Bijvoorbeeld met opnamen in een historische setting waarbij met veel oog voor detail werd teruggegrepen op taferelen, die Leidenaar Jan Steen eeuwen geleden schilderde. Zoals 'Het Vrolijke Huisgezin' met vijf generaties vrouwen rondom het echtpaar Lydia Mieremet en Hendrik van der Steen. Maar ook het 'Sint Nicolaasfeest' met sint André Kloos of de 'Kaartspelers' met figuranten van klaverjasvereniging Tot Ons Genoegen. Het Rijnlands Gemeenlandshuis in de Breestraat vormde daarvoor een zeer passend decor.
Wat ook opvalt is de grote variëteit. Bekende stadgenoten als Wouter Kuyper in zijn Ehrenfesthuis, Maarten Biesheuvel in zijn Sunny Home, Nico Dijkshoorn bij Plato, kunstenaar Lambert Wouda (Lampie), molenaar Piet Koopmans en Ton Hellinga op zijn scheepswerf. Of bijzondere plekjes zoals de kegelbaan van sociëteit Amicitia (2e Binnenvestgracht), boekhandel Burgersdijk & Niersman (Nieuwsteeg), studentenhuis en mannenbolwerk Hôpital Wallon (hoek Rapenburg/Papengracht), en verfwinkel Van Borselen (Hooigracht). En niet te vergeten speciale gebeurtenissen als het daklozendiner in de Marekerk, het Scholieren Filmfestival in bioscoop Lido of het koeienfeest bij de laatste Leidse melkveehouder Wilbert van der Post.

Dat stadsfotograaf Patricia Nauta zich soms grote inspanningen getroostte, bewijst een aantal zeer

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 32 27-11-18 09:32

Patricia Nauta signeert haar boek bij boekhandel Kooyker (foto: Bram van Leeuwen).

bijzondere opnamen. Ze vergezelde het bekende 'hondenvrouwtje' Miriam Lefel met haar roedel ernstig gemankeerde viervoeters op een moeizame trein-, bus- en wandeltocht naar een Utrechtse holistische dierenkliniek.
Ander voorbeeld van haar bevlogenheid: nadat ze halsoverkop haar studiootje in het Gortergebouw aan de Wassenaarseweg moest opgeven voor de opvang van een grote groep Syrische vluchtelingen, bleef ze er dagelijks komen om vooral de kinderen te fotograferen. Ook bij hun vertrek naar Petten. Speciaal voor de krantenfoto verzamelde ze voor het gebouw een groepje, dat inmiddels verspreid over de regio als statushouders woont. Een bijzondere reünie. En goed voor een portrettengalerij op het Internationaal Fotofestival Leiden.
Terugblikkend op het jaar stadsfotografie zegt Patricia Nauta: 'Het was veel werk, maar ik heb ervan genoten en ik zal het missen'. LD-redactiechef Marijn Kramp prijst in het voorwoord haar tomeloze energie en enorme vasthoudendheid.
Op 16 september kreeg ze uit handen van voorzitter Hans Baaijens de tweejaarlijkse prijs van Ars Aemula Naturae voor portretten met als motto 'De acteurs'. Fraaie foto's van theatergroep Domino. En een week later startte - tegelijk met de presentatie van het boek - een expositie van haar werk in de Red Carpet Lounge aan het Stationsplein. Daarna worden dertig van haar foto's tot en met 6 januari 2019 tentoongesteld in de Stadsgehoorzaal. Ze werkte ook mee aan de tentoonstelling 'Als muren spreken' met stadsverhalen over de ruim 100 Leidse muurgedichten. Die waren deze zomer te zien bij Old School op het Pieterskerkhof. Tot 12 januari krijgen de foto's een plek in het stadhuis. Een fotoreportage in het magazine 'Linda' komt eraan en inmiddels borrelen ideeën op. Het Rembrandtjaar (2019) en het Pilgrimsjaar (2020) bieden nieuwe mogelijkheden.

'Terug in Leiden' - Patricia Nauta - ISBN 978 90 828010 3 - 116 pagina's - Prijs 35 euro. Het boek is in de boekhandel te koop en ook te bestellen via www.teruginleiden.nl.

Niet minder dan zeven stadsfotografen volgen samen Patricia Nauta op. Het zijn studenten en afgestudeerde antropologen. Daarom noemen ze zich 'de jonge antropologen'. Het zevental kijkt ook met die ogen naar de stad en worden begeleid door docent Metje Postma van de Universiteit Leiden. Allemaal hebben ze een ander aandachtsgebied. Zo fotografeert Wilke Geurds alles rond het thema 'echt jong'. Veronie Rouschop richt zich op het thema 'nieuw in Leiden', Lina Torres onderzoekt de Vinex-wijk, Christien van de Pavert richt haar lens op het thema 'backstage'. Hanna Stalenhoef fotografeert de zorg, Simone de Boer doet het buurtwerk en Jule Forth neemt het nachtleven voor haar rekening.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 33 27-11-18 09:32

Proefschrift

Memoria in Leiden in de late Middeleeuwen

Op 14 juni 2018 promoveerde oud-Leidenaar Douwe Faber aan de Universiteit van Utrecht op een proefschrift met de titel Memoria in Leiden in de late Middeleeuwen, Stichten en bespreken. Samenwerken en betwisten. Douwe was tijdens zijn werkzaam leven verbonden aan de Leidse Universiteit en is na zijn pensionering verhuisd naar Doetinchem. In onze kringen was Douwe onder andere bekend als voorzitter van de Vereniging Jan van Hout en was hij ook een van drijvende krachten achter het boek Het Leidse Pluche.

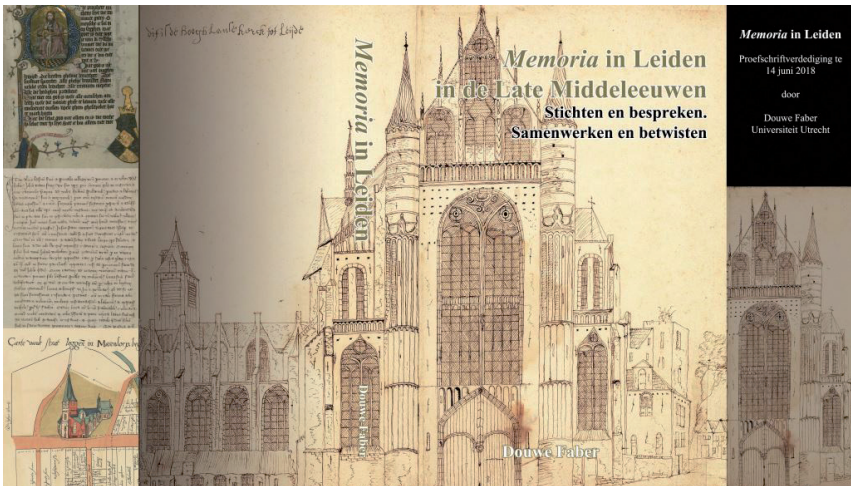

Het proefschrift geeft een inkijkje in het theologische, maar ook het bestuurlijke reilen in een laatmiddeleeuwse stad. De nadruk ligt vooral op memoria (het herdenken en gedenken van de overleden) van de Pieterskerk, maar ook de Hooglandse kerk komt aan de orde en dan met name het kapittel Sint Pancras, dat in 1366 door de bekende Leidenaar Philips van Leiden gesticht werd. In het vierde hoofdstuk staat een boeiende biografie over deze Philips. Faber karakteriseert hem als de beroemdste Leidenaar voor Jan van Hout. Ook komt de relatie tussen de graaf van Holland, de stad Leiden en de Duitse Orde aan de orde. Het geheel is een interessant boek en voor de liefhebber van Leidse geschiedenis en middeleeuwse kerkelijke riten zeker een aanrader.

Wim Bleijie

HVOL-leden kunnen het boek aanschaffen voor de speciale prijs van 17,50 euro inclusief verzendkosten (winkelprijs 20 euro). U bestelt het boek door 17,50 euro over te maken naar rekeningnummer NL63 INGB 0662 8511 02 ten name van D.J. Faber in Doetinchem onder vermelding van 'Memoria' en uw naam en adres. Het boek wordt u dan zo snel mogelijk toegestuurd.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 34 27-11-18 09:32

Bedrijfsleden

Alrijne Zorggroep
APEK administraties
Rijksmuseum Boerhaave
Breedveld Holding
Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders
Grandcafé De Burcht
Van Cleef Holding
Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden
Geelkerken Linskens, advocaten
Griffioen Precious Presents vof
La Gro advocaten
HBK, Belastingadviseurs & Accountants
Stichting Hofjes van de Diaconie
De Leeuw Makelaardij bv
LEK® makelaars en taxateurs
Macropa BV
Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv
Stichting Pieterskerk Leiden
Prima Management
Primavera Pers
Rabobank Leiden-Katwijk
Hoogheemraadschap van Rijnland
MBO Rijnland
De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten
Schulpen Schuim BV
Teekens Karstens, advocaten en notarissen
Universiteit Leiden
Van der Valk Hotel Leiden
Architektenburo Veldman | Rietbroek | Smit
Museum Volkenkunde
Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Holdingmaatschappij R.H. Breedveld B.V.

Oudleiden-nieuws december 2018.indd 35 27-11-18 09:33

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Retouradres: HVOL
Postbus 917, 2300 AX Leiden

Tweede minibieb HVOL

Wethouder Marleen Damen neemt op de Lammenschansweg 29 op zaterdag 10 november de tweede minibieb van de Historische Vereniging Oud Leiden officieel in gebruik. Na een korte toespraak plaatst ze als bijdrage, naast het al aanwezige Leidse 'leesvoer', de trilogie van Jeroen Windmeijer in het kastje. De minibieb krijgt een plekje dankzij de gastvrijheid van de familie Mulders. Net als de eerste - die op 21 april aan de Jan van Houtkade 13 werd onthuld door vicevoorzitter Gerard Kramer - is het een mooi wit met rood geschilderd boekhuisje met glas ervoor. Voor die primeur tekende toen de altijd actieve Rutger Veldhuyzen van Zanten. De leverancier is ditmaal het re-integratiebedrijf Visie-R, dat zich inzet voor mensen die moeilijk aan de slag komen. In 2014 begon dat Leidse bedrijf een nieuw project: het maken van houten kastjes voor gratis te lenen boeken.

Foto: Bram van Leeuwen.

Inmiddels zijn er al 75.000 boekenhuisjes gemaakt in 800 landen. Dankzij een subsidie van het Fonds 1818 zijn er in ons land inmiddels 300 geschonken. Ze kosten zo'n 180 euro per stuk. De minibieb aan de Lammenschansweg is de duizendste en voor die speciale gelegenheid nog één keer in de stadskleuren geschilderd. Daarmee is Visie-R inmiddels gestopt omdat ze er tegenwoordig te veel moeten maken.

Colofon

Postadres:
Secretaris HVOL
Postbus 917, 2300 AX Leiden
tel 06-20211908
E-mail: info@oudleiden.nl
ING bankrekeningnummers (alle t.n.v. Vereniging Oud Leiden) voor:
- contributies/schenkingen: NL74 INGB 0000 1752 28
- betaling excursies: NL67 INGB 0005 9012 64
- overige betalingen: NL03 INGB 0005 8871 87

Website: www.oudleiden.nl
Beeldbank: https://oudleiden.nl/commissies/beeldbank

KvK-nummer 40445843
ANBI-nummer 804311912
ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en Bram van Leeuwen
E-mail redactie: kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak en druk:
WePrint, Leiderdorp